

”Ibland kan jag säga saker som är bättre än mig själv”

Sara Lidman är en av Sveriges främsta författare. Född i Missenträsk 1923. (Död i Umeå 2004.) Yngst av sex syskon. Uppvuxen i en by med drygt 200 invånare. Sexårig skolgång. Hällnäs sanatorium, där Sara i omgångar vårdades för tuberkulos, blev hennes första universitet. Tack vare penninglån från en bybo kunde hon senare ta en fil. kand. examen i Uppsala.

Från debuten *Tjärdalen* 1953 till essäsamlingen *Kropp och skäl* 2003 skrev hon totalt 22 böcker. I Jernbanesvitens sju romaner skildras hur folket i Västerbottens inland kämpar för att accepteras av det egentliga Schwärje. Böckerna ger samtidigt bakgrunden till och framväxten av dagens norrländska samhälle.

Sara Lidman var en stor författare. Hyllad och belönad för sitt engagemang och språk. Lika viktig och framträdande var hon som talare. Mer eftersökt än vad hon hann med. Att få Sara som talare var garanten för en lyckad sammankomst eller demonstration. Inte för inte kallades hon ”en gnistrande och förargelseväckande kvinna i offentligheten.” Det var författarens och talarens språk och engagemang som prisades när Umeå universitet 1978 utnämnde henne till hedersdoktor. Det samma gällde då regeringen 1999 gav henne hedersbetygelsen ”professors namn”.

I Umeå universitetsbiblioteks arkiv och specialsamlingar finns nära 200 tal registrerade. Det första, *Att brottas med ord*, är från Uppsala 1955. Det sista bevarade, *Anförande på opinionsmöte på de mänskliga rättigheternas dag mot USA:s krigshot mot Irak*, höll hon i Stockholm december 2002.

Sara Lidman slets mellan de två uppgifterna, skrivandet och talandet. Tiden ville inte räcka till för båda. Hur nådde hon bäst ut med vad hon ville få sagt? Efter författardagarna på Medlefors folkhögskola augusti 1978 noterar hon i dagboken: *”Ibland kan jag säga saker som är bättre än mig själv Det är roligt – som att skriva. Men det är skriva jag skall.”* Några veckor senare, i Åsele, svänger hon: *”Men jag fick tag i publiken – det kändes bra. Jag talade om nybyggarna, om vad de bekostat, det kändes rätt.”*

Att följa Sara Lidmans spår från det första talet 1955 till det sista 2002 är en resa i svensk och internationell samtids historia. Samtidigt en resa i rummet. Från torg och gymnastikhallar. Till teaterscener och universitetsaulor. I radiostudios och tv- sända debattprogram. För Sara Lidman var ingen ”talarstol” för liten eller för stor. Vare sig den fanns i Granberg eller Luleå, i Lund eller Stockholm, i Hanoi, Reykjavik eller Toronto.

När man nu i efterhand betraktar Saras olika talarplatser förvånar det att hon ens ett ögonblick kunde ifrågasatte sin betydelse. Sommaren 1976 anförtror hon dagboken: *”Varför är jag inte med om att förändra världen?”* Strax därefter hämtar hon kraft. Inser sin inneboende styrka. Läger till: *”och dock när jag skriver en sällan mening som är bra tycks det mig att det är vad jag gör”*.

Vad tog hon upp i talen? Hotet mot miljön. Kärnkraft och atomvapen. Språk, arbetsrätt och arbetsmiljö. Sara talade **mot** videovåld och kvinnoförtryck. **Mot** pornografi, krig och

övergrepp. Hon talade **för** livet, rätten att sörja sina döda. **För** fred, rätten att göra civilt motstånd. Här några exempel där Sara talar **för** livet.

År 1956 höll hon som första kvinna vårtal i Uppsala Botaniska trädgård. Ett vårtal som inte följde normen. Kärnan var i stället buller, löpande band och monotona arbetsuppgifter. Budskapet var att ”värna om *det ömtåliga* inom varje människa”.

Samma tankegång återkommer i andra tal, som t.ex. under gruvstrejken i slutet av 1960-talet. Vid ett solidaritetsmöte i Lund inleder hon:

”Harry Holmlund yttrade på det första strejkmötet i Kiruna: ’Vi är människor. Tänk att man ska behöva säga det i Sverige, år 1969!’

Ja tänk! Frågan är om inte varje arbetare snart måste utrustas med en varningstriangel för omvärlden, en följesedel av något slag. OBS levande människa – får ej brytas! – Obs Aktas för stötar och ovänligt tilltal! – Obs har endast ett hjärta – oersättligt. Ägare: sin egen – och den älskades.”

Ett kombinerat **för**- och **mot**-tal höll Sara i Umeå i maj 1986, en knapp månad efter katastrofen i Tjernobyl. I sitt anförande visar hon på hur allting – människor och natur - hänger samman. Därför måste vi göra motstånd:

”vissa dagar hör mänskligheten ihop som en enda organism – vare sig vi gillar det eller inte. När det blåser från Tjernobyl och från Teckomatorp, från Roaroro-atollen i Söderhavet, från Windscale i England – och från Rönnskär i vårt eget fromma Västerbotten

då kan vi inte säga upp släktskapen med någon enda levande varelse – inte ens med dem som förgiftar luft-havet. Det finns bara ett lufthav. Nämligen. Luften respekterar inga territorialgränser.

Som enskilda celler i mänsklighetens stora kropp är vi dels utsatta – och dels med-an-svariga och vi måste göra motstånd mot de dödliga hoten.”

Ofta hörs i vardagen och det offentliga samtalet: ”Nu skulle Sara ha levat! Vad skulle hon inte ha sagt?” När vi i stället borde säga: ”Vi lever! Om detta vill jag tala!” Sara Lidmans tal är en tillgång för freds- och konfliktforskare. För alla inom miljö- och arbetsrättens område. För pedagoger, retoriker och dramatiker. Listan kan göras lång. Här kan vi alla vanliga dödliga hämta bränsle till egna tal, insändare, debattartiklar. Lyfta fram vår inre glödloppa. Slänga ut den i rummet. Styrkta av Saras ord från *Hjortronlandet*:

”Har man en gång fått klart för sig vad ens liv handlar om. Då ska man vara där och kämpa med allt sitt väsen.”